

**XX. reál- és humántudományi Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia (ETDK)
Kolozsvár, 2017. május 18–21.**

Politikai tér, filozófiai tér – egy összehasonlítás kísérlete Arendt és Hegel nyomán

Szerző:

Szilágyi Botond

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Történelem és Filozófia Kar, filozófia szak,
alapképzés, I. év

Témavezető:

Dr. Demeter Márton-Attila egyetemi docens,

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Történelem és Filozófia Kar – Kolozsvár, Filozófia tanszék

Tartalom

1. Bevezetés	3
2. A politikai tér	4
2.1. <i>A politika értelme Arendt filozófiájában</i>	4
2.2. <i>A politikai tér sajátosságai</i>	6
2.3. <i>Az akadémiai tér és a politikai tér</i>	7
3. A filozófiai tér	9
3.1. <i>A filozófia eszméje, mint a filozófiai tér alapja</i>	9
3.2. <i>A kritika szerepe a filozófiai térben</i>	10
4. A filozófiai tér és a politikai tér összehasonlítása	11
4.1. <i>Hasonlóságok a politikai és a filozófiai tér között</i>	11
4.2. <i>Különbségek a filozófiai tér és a politikai tér között</i>	13
5. Következtetés	15
6. Könyvészet	16

1. Bevezetés

Kiindulópontja ezen dolgozatnak az a közkeletű megállapítás, hogy korunkban (1989 után) nem a magánélet szférája, tere fenyegetett, sokkal inkább a nyilvános tér az, ami egyre csökken, határvonalait újra és újra meghúzzák – szűkebbre. A dolgozat tárgyának csak forrása ez a megállapítás, ahogy forrása a politikai folyamatok és jelenségek iránti személyes érdeklődésem is. A nyilvános tér csökkenését adottként véve fel kell tennünk bizonyos kérdéseket, s ezen kérdések ezen térre, vagy inkább: ezen terekre irányulnak: milyenek ezek a nyilvános terek és milyenek egymáshoz képest? Ezeket a kérdéseket természetesen nem lehet egy dolgozatban végérvényesen megválaszolni (még ha a filozófiában lehetséges is lenne ez), így a dolgozat témáját szerényebbre szabva kerülünk vizsgálódásunk tárgyához: a politikai tér és a filozófiai tér összehasonlításához.

Ezt az összehasonlítást meg fogja előzni ezen terek meghatározása: a politikai teret annak arendti értelmében fogjuk körvonalazni és vizsgálni, a filozófiai teret pedig Hegel bizonyos gondolatai alapján, amelyeket a kritikával kapcsolatban fogalmazott meg. (Arra, hogy miért tekinthetjük a kritikát jellemző gondolatokat elégséges alapnak a filozófiai tér határainak meghúzásában, visszatérünk később.) Fontosnak tartom megjegyezni azt, hogy az összehasonlítást semmiképpen sem Arendt és Hegel között kíséreljük meg vizsgálódásunk során, az ő gondolataikat csupán támaszul használva a politikai és a filozófiai teret vizsgáljuk.

Kezdetben a politikai térrel fogunk foglalkozni, ezt viszont meg kell előznünk a politikának Arendt által tulajdonított értelmének azonosításával. Ez után fogjuk a politikai tér sajátosságait meghatározni, majd Arendt észrevételeit vizsgálni az általa ún. akadémiai tér kapcsán. A filozófiai tér meghatározásában a két kulcsfontosságú mozzanat ezen tér alapján azonosítása, és benne a kritika szerepének leszögezése lesz. Miután a két tér körvonalai a lehető legtisztábbak, megkíséreljük összehasonlítani őket, felhívva a figyelmet a különbségekre is. Reményeink szerint a hasonlóságok számottevőbbek lesznek, mint a különbségek.

2. A politikai tér

Amint azt a bevezetőben említettük, a politikai tér arendi koncepciója lesz gondolatmenetünk tárgya. Arendt politikai filozófiájában rendkívül fontos szerepet kap az ókori görög városállam, s az antik görög világ visszfényét ott találjuk a filozófusnál úgy a politikai tér elgondolásában, mint a politika értelméről folytatott elmélkedéseiben. Először szóljunk tehát a politika értelméről.

2.1. A politika értelme Arendt filozófiájában

Jó kiindulópont az politika értelmének arendi koncepciójának tárgyalásához Olay Csaba következő megjegyzése: „a filozófusnál elképzeléseiben a politika fogalmát és jelentőségét a szokásosnál sokkal alapvetőbb mértékben és mélyebb értelemben határozza meg az egyéni emberi létezés szerkezete”¹. Ez az, amit Olay Arendt politikai egzisztencializmusának nevez. Ahhoz pedig, hogy a politika értelméhez eljussunk, először a politika fogalmát, a politika eredetét kell felkutatnunk. Arendt szerint ez az emberi természetben keresendő, s hivatkozik Arisztotelész meghatározására: az ember *zoon politikon*; számára azonban ez nem azt jelenti, hogy az ember társas lény², hanem azt, hogy poliszképző, politikai teret teremtő élőlény³. Arendt szerint Arisztotelész „arra gondolt, hogy az ember egyik sajátossága a poliszban élés képessége, s hogy e polisz-szerveződés jelenti az emberi együttélés legmagasabb formáját”⁴. A polisz a politika lehetőségét nyújtotta, mégpedig úgy, hogy az emberek a poliszban szabadok lehettek, leszámítva a rabszolgákat⁵. Az, hogy a poliszban élők szabadok lehettek viszont „nem azt jelenti, hogy a politikumot vagy a politikát olyan eszközként értelmezték volna, amely az emberek számára lehetővé teszi a szabadságot, a szabad életet. Szabadnak lenni és poliszban élni bizonyos értelemben ugyanazt jelentette.”⁶

1 Csaba, Olay: Hannah Arendt a politika értelméről in: Kellék 51(2014) 7-23, 9.

2 Ahogy azt olvashatjuk nála: „az Arisztotelészre való hivatkozás egy ugyancsak nagyon régi, bár posztklasszikus félreértésre épül. Arisztotelész, kinek a *politikon* szó valójában a polisz-szervezet szóból képzett adiectivum volt, s nem általában az emberi együttélés tetszőleges megnevezése, egyáltalán nem úgy gondolta, hogy minden ember politikai lény, vagy hogy politika, nevezetesen polisz mindenütt van, ahol emberek élnek”, Arendt, Hannah: A sivatag és az oázisok, Gond-Platinus, Budapest, 2002; III. Bevezetés a politikába 2., 3b töredék, 54.

3 Vö. Olay: i.m. 14.

4 Arendt: i.m. 54-55.

5 N.b.: „a rabszolgák antik kizsákmányolása azt a célt szolgálta, hogy uraik teljes egészében megszabaduljanak a munkától, s szabaddá váljanak a politika számára”. Uo. 56.

6 Arendt: Uo. 55.

Fontos megemlítenünk itt azt, amit Olay az arendti politikakoncepcióban a politika antiinstrumentális jellegeként ír le. Ez alatt az értendő, amit a filozófus a következőképp ír le: „Ha tehát a politikát a cél-eszköz kategóriában kívánjuk megérteni, akkor az a görög értelemben és az arisztotelészi értelemben először is cél volt, s nem eszköz.”⁷ Következésképpen „a politikum értelme, de nem célja az, hogy az emberek szabadságban, erőszak, kényszer és hatalom nélkül érintkezzenek egymással, egyenlők az egyenlőkkel”⁸. A szabadság előfeltétele a politikának, s bizonyos értelemben a szabadság azért kívánatos, hogy lehetséges legyen a politika. Említésre méltó az is, hogy Arendt szerint a politika nem szükségszerű: minthogy azok az adminisztratív tevékenységek, amelyek a szükségleteknek kielégítéséhez tartoztak, számára nem számítanak politikainak.⁹

„A politikum e görög értelmében tehát a szabadság köré szerveződik, s e szabadság negatív értelemben a nem-elnyomottságot és a nem-uralkodást jelenti, pozitív értelemben pedig egy olyan, csak sokak által megteremthető teret, amelyben mindenki a magával egyenlők között mozog.” Ez a tér a politikai tér. Kiemeljük azt, hogy Arendt számára a politikai tér szereplői egyenlők, amiből az következik, hogy az arendti politikai térben nem beszélhetünk alá- és fölérendeltekéről. A politikai tér szerkezete tehát nem hierarchikus, és nem is lehet az, ameddig ennek alapja a szabadság. Abból, hogy „[hozzám] hasonlatos mások nélkül nincsen szabadság”¹⁰ az is következik, hogy a tőlem különbözőekkel, s itt gondoljunk legfőképp a rangra (lévén, hogy a poliszon belül itt a legfontosabb eltérés a lakosok között), nem lehetek együtt egy *politikai* térben. Ahogyan azt Arendt is megjegyzi: „a beszédet a parancsolás formájában, s a hallgatást az engedelmeskedés formájában nem tartották tulajdonképpen beszédnek s hallgatásnak; nem szabad beszéd volt, mert nem a beszéd, hanem a cselekvés és a munka révén meghatározott folyamathoz kötődött”¹¹. (Jogos kérdés az, hogy mennyire hiteles leírás ez az antik görög városállamok lakóinak tényleges elképzeléseiről, viszont az arendti politika-fogalom szempontjából kétségtelenül következetes fogalmazás.)

7 Uo. 56.

8 Uo. 56.

9 Arendt kijelenti, hogy a politika „ott kezdődik, ahol az anyagi szükségszerűségek és a fizikai erőszak birodalma véget ér”. Uo. 59.

10 Uo. 57.

11 Uo. 57.

2.2. A politikai tér sajátosságai

Láthattuk, hogy a politika értelméről szólva nem tudtuk kikerülni a politikai tér megemléítését sem. Ennek oka abban rejlik, hogy a politika értelme szorosan összefügg a szabadsággal, amely egy sajátos nyilvános tér nélkül lehetetlen.¹² Ezt a sajátosságot Arendt is kiemeli: „E politikai szabadság döntő eleme, hogy térhez kötött. Aki elhagyja a polisz, vagy száműzetés lesz a sorsa, az nemcsak hazáját, szülőföldjét veszíti el, hanem azt az egyedüli teret is, amelyben szabad lehetett: a hozzá hasonlók társaságát.”¹³ Emellett ez a szabadság, amint azt említettük, az életfenntartáshoz szükséges tennivalóktól való felszabadulást is feltételezi. Így a politikai tér létrejöttének két feltételét tudjuk azonosítani: „egyrészt egy olyan lény, mely legalábbis ideiglenesen mentesül az életfenntartás feladatától, másrészt több ilyen lény egyenrangú együttese”¹⁴.

Jogos a kérdés: nem elég bármiféle nyilvános tér ahhoz, hogy politikáról beszéljünk? Arendt számára csak a polisz teszi lehetővé a nyilvános tér politikaivá válását, jóllehet a hasonlóak társasága más környezetben is lehetséges. Ilyen környezet a háború vagy a kalandok tere; ezekről Arendt a következőket írja: „a bátor szívűek, kalandvágók és vállalkozó kedvűek számára megnyíló világban létrejön ugyan valamiféle nyilvános, de tulajdonképpeni értelmében még semmiképpen sem politikai tér.”¹⁵ Ezen tér nyilvános jellegét éppen a hasonlóak együttlététől kapja¹⁶, de „csak akkor válik politikaivá, amikor egy városban biztosítatik, tehát egy kézzelfogható térhez kötődik, amely túléli az említésre méltó tetteket, és képes áthagyományozni is az egymásra következő nemzedékeken át az utókorra végrehajtóinak nevét”¹⁷. A politikai tér ennyiben kötött, s nem olyan spontán módon létrejött nyilvánosság, amilyen a kalandorok táborában megnyilvánult, hiszen az ilyen nyilvános tér csak ideiglenes. Tehát a politika számára elengedhetetlen, hogy valami megmaradjon, ez pedig csak akkor lehetséges, ha konkrét fizikai térben történik.

Egy másik fontos sajátossága a politikai térnek a rendszeresség, bár ezt Arendt nem emeli ki. „A polisz politikai, s ebben különbözik más településektől (...), hiszen tulajdonképpen a

12 Vö. Olay: i.m. 11.

13 Arendt: i.m. 58.

14 Olay: i.m. 13.

15 Arendt: i.m. 63.

16 Vö. Uo. 63.

17 Uo. 63.

nyilvános tér, a piactér köré épült, ahol a szabadok és egyenlők mindig találkozhattak”¹⁸– ebből viszont következtethetünk arra, hogy a politikai tér „életének” nem közömbös az, hogy milyen rendszerességgel lakják be. Abban az esetben ugyanis, ha a polisz piacterén semmiféle rendszerességgel és ritkán találkoznak az egyenlők, kétségbe vonhatjuk a fennebb említett szükségszerű sajátosságát, jelesül, hogy tettek és szavak megmaradnak benne. Így elengedhetetlen a politikai tér számára, hogy a benne szereplők egy kvázi folyamatos jelenléttel szenteljék meg. Másképpen szólva, a politika a poliszban nem hobbiszerű tevékenység, hanem az élet szerves része, s csak így beszélhetünk szigorú értelemben vett politikai térről.

A politikai tér sajátosságainak azonosítása után érdemes visszatérni a politika értelméhez, pár megjegyzés erejéig. „Nos, ez a mozgásszabadság, legyen az akár a helyváltóztatás szabadsága vagy a valami új, hallatlan dolog elkezdésének szabadsága, vagy legyen a sokakkal való beszélgetve érintkezés és a sok megtapasztalásnak szabadsága (...) semmiképpen sem volt, és most sem célja a politikának: nem az a valami, amit politikai eszközökkel el lehetne érni, hanem sokkal inkább magának a politikumnak a tulajdonképpeni tartalma és értelme.”¹⁹ Amint azt láttuk, a politikai térnek komoly szabályai vannak, így azok a szabadságok, amelyekről Arendt beszél, csak egy, az ezen szabad tetteket megelőző korlátozás alapján lehetségesek: ezek a korlátozások a politikai tér olyan sajátosságaiban találhatóak, mint ennek konkrét fizikai térhez való kötöttsége, és a benne való jelenlét rendszerességének szükségessége.

Összegzésképpen tehát a politikai tér jellegzetességei az imént említett kettőn kívül ezen tér feltételei: az életfenntartás adminisztratív feladatai alól mentesült emberek, és ezen embereknek egyenrangúsága, tehát a politikai tér szereplőinek egymáshoz való viszonyának nem-hierarchikus jellege.

2.3. Az akadémiai tér és a politikai tér

Az a gondolat, hogy a nyilvános térből a politikain kívül másmilyen tér is nyílik, Arendtnél is megjelenik. A görög városállamok agorái nem csak a politizáló szabadoknak adott otthon, hanem amint azt jól ismerjük Platón dialógusaiból, a filozófiának is. A filozófia felől nézve

18 Uo. 63-64.

19 Uo. 71.

viszont a politika, „a szabad egymással-valamiről-beszélgetés nem a valóságot, hanem ámítást, nem igazságot, hanem hazugságot eredményez”²⁰. Ez persze nem azt jelenti, hogy az akadémiai térben nincs helye az egymással való beszélgetésnek: annak ellenére, hogy a politika terével szemben határozódott meg, amit a filozófia a *vélekedés* terének látott, az akadémiai tér bizonyos értelemben ennek a térnek a mintájára jött létre, lévén, hogy az Akadémia értelme a dialektika volt.²¹

Az arendti értelemben vett akadémiai tér sajátosságaira később még vissza fogunk térni, most viszont dolgozatunk következő állomásához lépünk belőle. Lévén, hogy Platón Akadémiája, bár nem kizárólag, de különösen a filozófia helyes művelése céljából jött létre, vizsgálódásunkat egy ún. *filozófiai térre* fogjuk irányítani, jóllehet lesznek következtetéseink, amelyeket kiterjeszthetünk a – lehető legtágabb értelemben vett – tudományos élet más területeire is.

20 Uo. 72.

21 Vö. Arendt: i.m. 73.

3. A filozófiai tér

A filozófiai tér kérdését érintettük már az akadémiai térről szólva, s ez lesz ezen fejezetünk tárgya. Amint azt a bevezetőben előrebocsájtottuk, a filozófiai tér behatárolásában Hegel, a kritikával kapcsolatos gondolatait fogjuk követni, visszautalva helyenként az arendti politikai térre.

3.1. A filozófia eszméje, mint a filozófiai tér alapja

Láthattuk, hogy a politikai tér konkrét térhez kötött. Bár a filozófiai térről dolgozatunkban érvényes értelmében ilyet nem mondhatunk, minthogy ez a tér valamennyire metaforikusan értendő, mégis azonosíthatunk hasonló korlátozottságot a filozófiai tér esetében is. A politikai tér szabadságának szempontjából, mint azt már tárgyaltuk, elengedhetetlen a polisz, mint konkrét hely, amelyben az egyenlők érintkezhetnek. A filozófiai tér számára hasonló tényező a filozófia eszméje.

A filozófiai kritikáról bővebben később fogunk szólni, annyit azonban elkerülhetetlen megemlítenünk, hogy vizsgálódásunk során a kritikára elsődlegesen úgy tekintünk, mint amin keresztül a filozófiai tér szereplőinek egymáshoz-viszonyulása lehetségessé válik. A kritika számára pedig elengedhetetlen a filozófia eszméje. „Ahogyan a műkritika sem teremti vagy kitalálja, hanem nyilvánvalóan föltételezi a szépművészet eszméjét, éppúgy a filozófiai bírálatban is a filozófia eszméje az a föltétel vagy előfeltevés, amely nélkül örökké csak szubjektivitás állna szemben szubjektivitással, de a kritika soha nem érvényesíthetné az abszolútumot a föltételezettet szemben.”²² Amint azt láthatjuk, a filozófia eszméjének szerepe a filozófiai tér esetében hasonlatos a polisz szerepéhez, ami a politikai teret illeti. A filozófia eszméje az, amelynek keretén belül egyáltalán viszonyulhatnak a filozófiai tér szereplői: az a korlátozás, amelynek értelmében – és csakis ennek értelmében – elképzelhető a filozófiai térben a szabad „egymással-beszélés”.

A filozófia eszméje értelmében „lehetséges egyáltalán a kritika mint objektív megítélés, s az már magától következik, hogy csak azok számára van értelme, akikben megvan az egy és ugyanazon filozófia eszméje; s ugyanígy, a kritika csak azokat a műveket érheti el,

22 G. W. F. Hegel: A filozófiai kritika lényegéről általában, kiváltképpen pedig a filozófia jelenlegi állapotához való viszonyáról. MFSZ 39(1995)3-4. 563–572. 563.

amelyekben többé vagy kevésbé világosan fölismerhető ez az eszme.”²³ Itt találkozunk egy másik ismerős motívummal: a hozzánk hasonlatosak társaságával. Amint azt Arendtnél láthattuk, az egyenlő rangúak és hasonlóak nélkül a politikai térhez szükséges szabadság elképzelhetetlen. A filozófiai tér esetében ez a hasonlóság abban rejlik, hogy a filozófiai tér szereplői mindannyian egyet értenek a filozófia eszméjének ügyében, s a filozófia eszméje az a közös alap, ami segít az egymáshoz való viszonyulásukban. Az, hogy ezen közös alap hiánya mit is jelent a filozófiai tér és a kritika számára, a következő alfejezetben kerül tárgyalásra.

3.2. A kritika szerepe a filozófiai térben

Amint azt már az ezt megelőző alfejezetben említettük, a filozófiai tér szereplői a kritikán keresztül érintkeznek, ezért is tekinthetjük Hegel megjegyzéseit elégséges alapnak a filozófiai tér körvonalazásához. A kritika, mint bizonyos értelemben köztes elem, következtetni enged a filozófiai tér milyenségének feltérképezésére, ahogyan a csillagászatban is az, ahogy két égitest egymásra hat, árulkodik ezen égitestek bizonyos tulajdonságairól.

A kritika az, ami ezt a teret összetartja, amivel filozófiai művekhez viszonyulni lehet, s számára a szükséges előfeltétel a filozófia eszméje. Fel kell tennünk a kérdést: mi lenne a filozófia eszméje nélkül a kritikával? A fennebb idézett Hegel passzusban ezt a kérdést már érintettük: „csak szubjektivitás állna szemben szubjektivitással”²⁴. Ez annyit tesz, hogy a filozófia eszméje nélkül a filozófiai tér két elemének „nincs semmi közössége egymással, az éppen ezért ugyanolyan joggal lép föl, s a kritika, mivel a megítélendőt akárminek, csak éppen nem filozófiának, de mert a megítélendő semmi más nem akar lenni, csak éppen filozófia, következésképp pusztán semminek nyilvánítja, a szubjektívum helyzetébe áll be, ítélethirdetése tehát egyoldalú hatalmi kijelentésként jelenik meg”²⁵.

A filozófia eszméje nélkül tehát az egyenlőség (amit a politikai tér esetében egyenrangúságnak is nevezünk) szűnik meg, így a két szereplő között, amelyek közül legalább az egyik a filozófia eszméjének „kertjén” kívül van, a viszony egy hatalmi viszony, s mint ilyen nem is lehet a filozófiai tér viszonyrendszerének része, akár csak szolga és úr viszonya nem lehet a politikai tér viszonyrendszerének része. Kritikával élni tehát csak akkor

23 Uo. 564.

24 Uo. 563.

25 Uo. 564.

lehet, ha a filozófia eszméjében megegyeztek (még ha csak hallgatólagosan is) a filozófiai tér szereplői.

A filozófiai tér körvonalait illetően elégedjünk meg egyelőre ennyivel, és térjünk át a hasonlóságok és különbségek azonosítására.

4. A filozófiai tér és a politikai tér összehasonlítása

A filozófiai tér és a politikai tér közötti hasonlóságokról kénytelenek voltunk szólni az ezt megelőző fejezetekben, főképp a filozófiai tér határainak meghúzóása során. Ebben a fejezetben ezeket a már említett hasonlóságokat kiegészítjük, és rátérünk a két tér között feszülő ellentétek feltérképezésére is.

4.1. Hasonlóságok a politikai és a filozófiai tér között

A hasonlóságok amelyekről említést teszünk, s részben már tettünk, javarészt szerkezetiek: a politikai és filozófiai tér „alaprajza” meghökkentő fokig azonos, s azok a nyilvánvaló eltérések, amelyeket felhozhatnánk, inkább tartalmiak, mint szerkezetiek – persze szerkezeti különbségre is lesz példa; ezekkel a következő alfejezetben fogunk foglalkozni.

Egy már említett hasonlóság ezen két tér között az a korlátozottság, ami nélkül a bennük érvényes szabadság elképzelhetetlen. A politikai tér esetében ez a polisz, a filozófiai tér esetében pedig a filozófia eszméje. A politikai, illetve filozófiai tevékenység ezen két korlátozó elem „udvarán” belül kell történjen, hogy egyáltalán ilyennek nevezhessük őket. A filozófia eszméjét elhagyó ember a filozófiai tér szempontjából hasonló helyzetbe kerül, mint a politikai tér felől nézve az az ember, aki a poliszt hagyja el – mindkét esetben a *hasonlóak társaságának* elvesztéséről beszélhetünk.

A hasonlóak társasága a politikai tér esetében egy alá-, fölérendeltségi viszonyoktól való mentességet, egyenrangúságot is jelent ezen tér szereplői között. Beszélhetünk egy hasonló egyenrangúságról a filozófiai tér esetében is: a filozófia számára közömbös, hogy a megszólaló milyen társadalmi helyzetben van; a kritika – amin keresztül a filozófiai tér szereplői viszonyulhatnak egymáshoz – a filozófia eszméjére hivatkozhat csak, és a filozófia eszméjének szempontjából a társadalmi helyzet és egyéb hasonló természetű tényezők nem mérvadóak.

A politikai tér egyik előfeltételeként sikerült azonosítanunk az életfenntartáshoz szükséges feladatok alól mentesült emberek csoportját. Egy hasonló feltételt azonosít Arendt az akadémiai térrel kapcsolatban, amelynek érvényessége kiterjeszthető a filozófiai térre is,

minthogy ez utóbbi bizonyos értelemben része az előbbinek. Azoknak, akik az akadémiai tér szereplői kívántak lenni, „éppúgy el kellett hagyniuk a tulajdonképpeni politika terét, mint ahogy a polgároknak el kellett hagyniuk a háztartásuk magánszféráját, hogy magukat a piactérnek szentelhessék”²⁶. Ez viszont Arendt szerint azért volt szükséges, mert az Akadémia „a piactérnek, az agorának, a polisz központi szabadságterének teljes értékű pótlására volt hivatott”²⁷. Azonban, hogy a politikai térben zajló tevékenység szemet szúrt a kor filozófusainak az igazság és a politika közötti mélyebb konfliktusról árulkodik.

4.2. Különbségek a filozófiai tér és a politikai tér között

A filozófiai tér felől nézve a politikai tér belső szabadsága egyértelműen ahhoz vezet, hogy a benne folytatott tevékenységek az igazságtól függetlenül történnek – ezért is volt szükség Arendt szerint az általa akadémiaiinak nevezett tér megalkotására, hiszen az Akadémia „a hazug vélemények és csalfa beszéd világával szemben az igazság és az igazságnak megfelelő beszéd ellenvilágát, a rétorika művészetével szemben a dialektika tudományát volt hivatott érvényesíteni”²⁸. Az igazság és a politika problémája nem közömbös vizsgálódásunk szempontjából sem. A filozófiai tér számára az igazság egy különös szervező elv: ezen tér szereplői egymáshoz való viszonyukban nem annyira egymás felé, sokkal inkább az igazság felé irányulnak. A kritika végső célja nem a filozófiai tér szereplőinek megismertetése egymással (még akkor is, ha ez megtörténik, megtörténhet), hanem az igazság irányába való elmozdulás – a filozófiai tér szereplőinek egymással-beszélésének célja az igazság felderítése, de legalábbis az igazsághoz való közeledés. Ilyen szervező elvről nem beszélhetünk a politikai tér szempontjából, amely a filozófiaival szemben „belterjes”. A politikai tér értelme az egymással-beszélés, s mint ilyen, nem létezhet semmiféle külső kényszerítő erő, amely ezen tér szereplőinek tevékenységét befolyásolja. Ez tulajdonképpen az egyenrangúság követelményéből következik: a politikai térben nem lehet szó semmiféle kényszerítésről. „A politika szemszögéből nézve az igazság despotikus jellegű”²⁹.

Ez a despotikus jelleg a filozófiai térben jelen van, de nem feltétlenül része ennek – ha a filozófiai tér egy kissé behajlított sík, akkor az igazság egy pont a sík felett, s ami felé a sík fordul. Hajlítotttsága révén a sík akármelyik részéről tudunk egy vonalat húzni egy másik

26 Arendt: i.m. 74.

27 Uo.

28 Uo. 76.

29 Arendt, Hannah: Igazság és politika, in: Múlt és jövő között, Osiris, 1995, 247.

pontjába: ez a filozófiai tér szereplőinek egymáshoz viszonyulása; viszont a sík mindegyik pontja köthető az igazságot képviselő ponthoz, amely a sík felett lebeg, s amely felé nyitott a „sík tere”. A politikai térnek a geometriai analógiát követve nem egy sík feleltethető meg, hanem egy üres gömb, amelynek határai egymás felé fordulnak: nem beszélhetünk olyan viszonyról, amelynek megfeleltethető vonala a gömbön kívülre jutna.

Egy következő különbség, amit meg kell említenünk azzal kapcsolatban, amit a politikai tér vonatkozásában a térben való jelenlét rendszerességének szükségességeként azonosítottunk. A filozófiai tér esetében nincs ilyen szükséglet, mivel a filozófiai tér térszerűsége metaforikusan értendő, és mivel a filozófiai térben a szereplők egymáshoz való viszonyát megkönnyíti az írásbeliség. A filozófiai tér szereplői ilyen értelemben csaknem halhatatlanok: Platónnal ma is akárki folytathat párbeszédet, ahogy azt teheti Macchiavellivel, vagy éppen Heideggerrel. A politikai térrel ellenben itt nem méltó tetteknek a megmaradását kell biztosítani *szóban*, hanem a méltó szavak megmaradását *írásban*. Ezért nincs szükség a rendszeres jelenlétre: ha a filozófiai térbe nem lépne be új szereplő, csak sok idő múlva, még mindig lehetséges lenne ennek az új szereplőnek belakni ezt a teret (még ha jóval nehezebb is lenne a dolga) – a könyvek, esszék, tanulmányok párbeszéde nem szűnik meg úgy, mint a politikai térben levő emberek párbeszéde; a filozófia képletes agorája nem csendesedik el éjjel úgy, mint a polisz piactere.

5. Következtetés

Ezen dolgozat gondolatmenetének végére érve, bár a problémát kielégítően nem tárgyalhattuk (hiszen erre sokkal alaposabb és hosszabb vizsgálódás esetében lett volna csak esélyünk, amelyre itt nem volt lehetőség), mégis láthattuk a politikai tér és a filozófiai tér szerkezeti hasonlóságait és az eltéréseket kettejük között. Bár találtunk szerkezeti hasonlóságokat, olyan eltérés is felmerült a dolgozat során, amely miatt nem jelenthetjük ki azt, hogy a két tér között csak tartalmi különbségek vannak. Mindazonáltal azt sem mondhatjuk, hogy ezen két térnek semmi köze egymáshoz.

Talán még azzal a szemet szűrő különbséggel együtt is (amelyet az ezt megelőző alfejezet első két bekezdésében tárgyaltunk) sokatmondó az a fok, ameddig ezen terek, a tartalmiaktól eltekintve, egymásra hajaznak. Azok a szerkezeti hasonlóságok, amelyeket fel tudtunk mutatni, javarészt ahhoz a tényhez köthetők, hogy ezen terekben nagy szerepet kap a kommunikáció. Ez nem azt jelenti, hogy dolgozatunk tárgya kevésbé izgalmas, vagy hogy ezek a hasonlóságok kevésbé jelentékenyek. Sokkal inkább árulkodik ez a tény az emberi természetről.

A politikai térről szólva említettük Arendt *zoon politikon* értelmezését: az ember poliszképző, politikai teret alkotó lény. Azok a hasonlóságok, amelyeket találtunk a politikai és a filozófiai tér között arra engednek következtetni, hogy az emberek egymás között és egymással még több teret hoznak létre (dolgozatunk tárgya ezen terek közül kettő volt, de nincs okunk nem feltételezni, hogy több ilyen tér is lenne) – s ezen terek valamiképpen mind az együttlét, a közösség értelmében fogalmazódnak meg.

6. Könyvészet

Elsődleges szakirodalom:

1. ARENDT, Hannah, *A sivatag és az oázisok*. Gond – Palatinus. Budapest. 2002. 52-100.
2. ARENDT, Hannah: *Múlt és jövő között*. Osiris. 1995.
3. HEGEL, G. W. F.: A filozófiai kritika lényegéről általában, kiváltképpen pedig a filozófia jelenlegi állapotához való viszonyáról. *MFSZ*. 1995. 39. 3-4. 563–572.

Kiegészítő szakirodalom:

1. OLAY Csaba: Hannah Arendt a politika értelméről. *Kellék*. 2014. 51. 7-23.